

TRACTATUS QUINTUS

DE VIRTUTE RELIGIONIS

178. Ut homo dicatur bene et honeste vivere, requiritur tum ut declinet a malo, tum ut faciat bonum juxta illud Psalmi 36 : *Declina a malo et fac bonum.* Jam vero declinabit a malo, si nunquam in agendo se abripi sinat a principiis actum humanum allientibus ad malum : faciet bonum, si a principiis contrariis, actum nempe alientibus ad bonum, fortiter suaviterque concussum honestatem amplectatur. Postquam ergo de primis principiis fuit disputatum, superest ut disserratur de ceteris, quæ actum allicant vel ad bonum naturale, et sunt *virtutes Morales* : vel ad bonum supernaturale, et sunt *virtutes Theologice ac Sacraenta*.

Aliquid præmittamus de virtutibus generatim.

DISPUTATIO PRÆAMBULA

DE VIRTUTIBUS, AC DE RELIGIONIS NATURA ET ACTIBUS

179. Q. 1. *Quid est virtus generatim?*

R. Virtus in sensu latissimo idem est ac *vis seu efficacia*, quo sensu et fortitudo et gratia miraculorum et ipsarum rerum naturalium efficacitas, virtus appellatur¹. In sensu vero stricto virtus communiter definiri solet cum Augustino : *Animi habitus hominem inclinans ad bene recteque operandum*². Est nempe bona qualitas animum constanter et effica-

¹ I Machab. vi, Matth. vii, Sap. vii, xvii. *Virtutis* nomen a *viro* derivatum est; quia dicta vis et efficacia major est in viro, quam in femina.

² Lib. I, *contra Julian.*, c. iii. Etiam actus singulares, qui boni sunt, ex communi usu *virtutes* nuncupantur. — V. Staph, § 97. — Ferraris, *Bibliotheca canonica*, etc., v^o *Virtus*.

citer disponens ad bonum : unde vera virtus ea non est, quæ pro data facultate oblataque occasione non operatur; sicut flamma quæ non urit, non est genuina.

180. Virtutes aliæ sunt *divinas* sive ordinis supernaturalis, et Theologicæ nuncupantur, *tum quia habent Deum pro objecto, in quantum per eas recte ordinamur in Deum; tum quia a solo Deo nobis infunduntur; tum quia a sola divina revelatione in sacra Scriptura hujusmodi virtutes traduntur*³. Aliæ sunt *humanæ*, sive ordinis naturalis quæ scilicet versantur circa objecta cognoscibilia ratione naturali, hominemque perficiencia intra rationis limites. Homo utrisque opus habet : *humanis*, quibus naturalem felicitatem assequatur; *divinis*, quibus valeat etiam ad felicitatem supernaturalem pervenire.

181. Virtutes Theologicæ tres sunt ex Apostolo : *Fides, spes, charitas, tria haec*²; fides respicit Deum uti primam veritatem; spes uti nostram beatitudinem; charitas uti summum bonum. — Virtutes autem humanæ duplices sunt generis; nam si perficiant intellectum, seu hominem in cognitione veri, dicuntur *intellectuales*.

Porro virtus intellectualis, si conductus ad consideranda prima principia, dicitur *intelligentia*; si conductus ad considerandas ipsorum principiorum conclusiones, dicitur *scientia*; si conductus ad considerandas altissimas causas, dicitur *sapientia*. Si vero virtutes perficiant appetitum, seu honestatem et mores, dicuntur *m Morales*; et quatuor sunt : *prudentia, iustitia, temperantia et fortitudo*³. Quæ virtutes *cardinales* dicuntur, tum quia super iisdem tanquam porta super cardine suo tota hominis vita verti debet; tum quia ipsæ aliarum

¹ Verba D. Thoma, 4, 2, q. 62, a. 1.

² I Corinth. xiii. Virtutes etiam *infusæ* dicuntur : et sunt illæ, quæ a Deo nobis infunduntur vel quoad modum tantum, si nempe ille per actum frequentiam etiam naturaliter acquiri possunt, uti sunt virtutes humanæ; vel quoad entitatem, si videlicet per nos naturaliter acquiri non possunt; sed sunt ordinis supernaturalis, uti sunt virtutes Theologicæ.

³ S. Thomas, 4, 2, q. 57, a. 2. Prudentia licet sit virtus intellectualis moralis, quia et mentem perficit in veritatis speculatione, et voluntatem dirigit in boni prosecutione; communiter tamen inter morales virtutes adnumeratur, quia opus et proximum potissimum respicit.

virtutum veluti matres et cardines sunt; et in illis, dicente D. Gregorio, *tota boni operis structura consurgit*¹. Et 1. in iis tota fundatur vita hominis; nam per *temperantiam* homo moderatur affectus in se ipso, per *justitiam* moderatur actiones erga alios, per *prudentiam* omnia hæc secundum rectum ordinem disponit, demum per *fortitudinem* fit aptus ad superanda quæ occurunt obstacula²; 2. in iis ceteræ virtutes continentur et totius bonitatis structura est; cum revera per istas jam benemoratus homo habeatur, ut nihil amplius in eo desideretur in ordine moris (A).

182. Q. 2. *Quid est Religio?*

R. Religionis nomen a *religando* ducit D. Augustinus; quia nempe hæc virtus *cum Deo nos ligat, eique plane devincit*³. Triplici autem sensu nomen Religionis accipi solet: 1. pro societate hominum Deo cultum exhibentium, et sic dicitur *Religio Catholica*; 2. pro cœtu quorundam, qui per observantiam consiliorum Evangelii sub certa regula ab Ecclesia approbata Deo specialiter inserviunt, et sic dicitur, v. g., *Religio S. Dominici*; 3. pro peculiari virtute morali, quæ hominem inclinat ad Deum colendum.

Hoc ultimo sensu religionis nomen hic a nobis accipitur; eaque a D. Thoma⁴ definitur: *Virtus moralis nos inclinans ad exhibendum cultum Deo debitum tanquam supremo rerum omnium Domino*. Dicitur: 1. *virtus*: nam habitus, qui ad cultum Deo exhibendum inclinat, honestus est et laudabilis, ideo ad virtutem pertinet; 2. *moralis*, non theologica; quia non versatur directe circa Deum uti objectum materiale, sed circa cultum Dei, et in eo dirigendo ac fovendo tota occupatur: unde patet eam perficere mores; 3. *ad exhibendum cultum Deo*; nam per Religionem licet etiam Sancti colantur, adhuc ipse colitur Deus in Sanctis, quibus sanctitatem suam communicavit. Hoc sensu ait Apostolus: *Soli Deo honor et gloria*⁵; 4. *debitum tanquam Supremo rerum omnium Domino*: in quo quidem consistit ratio hujus cultus.

¹ *Moralium*, l. II, c. xxxvi.

² S. Thomas, *In quæst. disp. de virt. card.*, a. 1. — D. Bernardus, *De Convers. ad Cler.*, c. x. — ³ *De vera Rel.*, c. v

⁴ 2, 2, q. 81, a. 2. — ⁵ 1 Tim. i.

Ex his patet: 1. *Objectum materiale* religionis esse actus omnes, qui cultum Deo exhibendum constituant; nam materiale objectum aliquis virtutis est illud, circa quod ipsa immediate versatur: atqui religio versatur circa actus, quibus debitus Deo honor exhiberi potest; 2. *Objectum formale* esse speciale illam honestatem et convenientiam, que est in divino cultu: seu est cultus Dei, prout divina excellentiæ, nostraque submissionis est signum. Sane quid est objectum formale virtutis? est specialis ea ratio, sub qua virtus in objectum materiale tendit; 3. Deum non esse, nisi *objectum cui* religionis; objectum enim *cui* est illud, quod attingitur ab aliqua virtute, non quidem immediate, sed alio mediante, quod quidem virtus illa primario et directe considerat. Atqui talis est Deus in religionis virtute, que nempe attingit quidem, sed mediantibus actibus, quibus idem colitur.

183. Q. 3. *Quid est cultus Deo debitus?*

R. Cultus Deo debitus definitur: *Complexio illorum actuum, quibus infinitam Dei excellentiam testamur, eidemque famulatum exhibemus*. Quare hæc cultui inhærent necesse est: 1. testimonium excellentiæ illius, qui colitur; 2. submissio illius, qui colit: nempe cultus est honor cum submissione. — Duplex cultus distinguitur: *internus unus*, qui intus in animo maxime residet, uti est oratio ac devotio; *externus alter*, qui præcipue ministerio corporis exercetur, uti est adoratio, votum, juramentum, sanctificatio Festorum. Quæ divisio ex eo deducitur, quod homo sicuti constat animo et corpore; ita animo simul et corpore Deum suum colere tenetur.

184. Dices: *Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare*; non ergo cultu externo colendus. — R. Hisce verbis Christus⁶ voluit solum excludere actus malos et falsos,

¹ Joann. iv. — V. Scotti, *Teoremi*, ecc., parte IV, teor. iii: la magnificenza del culto divino irraggienevolmente si condanna come perniciosa allo Stato. — Chateaubriand, *Génie du Christianisme*, partie IV. — Tassoni, *La Religione dimostrata*, vol. III, c. xxiv: bellezze e buoni effetti del culto cattolico. — Bergier, *Dictionnaire, v^e Culte*. — Valsecchi, *Fondamenti della Religione*, I. II, c. iii: Del culto esteriore. La religione lo suggerisce, la rivelazione lo determina. Vaneggiamenti della gentilità; errori de' filosofi. — Opusc. *Quattro anni di esperienza della Religione cattolica*, c. iii. — Frayssinous, *Défense du Christianisme*: du culte. — Franco Secondo, *Risposte popolari alle obbiezioni più comuni contro la Religione*, vol. I, c. vi: a Dio basta il cuore. — Mansi, *La bellezza della Chiesa cattolica nel*

quales erant gentilium cæremoniæ et sacrificia; et etiam bonos, sed mere corporeos quales erant cæremoniæ et sacrificia judaica, que non erant, nisi umbræ et figuræ rerum spiritualium, et natura sua non procedebant ex interiori spiritu, et raro ei sociabantur. Nempe ibi Christus loquebatur cum muliere Samaritana: eam porro docet, quod venit hora, qua veri adoratores adorabunt Deum non amplius in ignorantia et falsitate, ut Samaritani faciunt in monte Garizim, sed ubique et quidem *in veritate*, id est cultu vero, sincero et recto; nec etiam amplius solo corpore, ut hactenus Judei in templo Hierosolymitano, sed ubivis gentium, et *in spiritu*, id est vitali cultu, ab interiori procedente. Unde patet, per id non excludi cultum externum, imo potius perfici¹.

DISPUTATIO PRIMA DE ACTIBUS RELIGIONIS INTERNIS

CAPUT PRIMUM

DE DEVOTIO

185. Q. 1. *Quid est devotio?*

R. A verbo *devovere* devotionem deduxit Angelicus: *Devoti dicuntur qui seipso quodam modo Deo devovent, ut ei se totaliter subdant*². Definitur autem *devotio*: *Voluntas prompta faciendi quacumque pertinent ad Dei famulatum*. Dicitur: — 1. *voluntas*, qua non magis ipsa volendi facultas indicatur, quam ejusdem actus et exercitium; — 2. *prompta*; ea enim est indoles sinceræ devotionis, *ut animum faciat alacrem et*

suo culto esteriore, Roma 1860. — Taparelli, *Saggio Teoretico*, ecc., § 212 et seqq. — Ferraris, *Bibliotheca*, v^o *Cultus*. — Charvaz, *Guida del catecumeno valdese, ossia difesa del cattolico*, I. VIII, ubi plurima ad rem nostram. — V. *De Sacramentis in genere*, de cæremoniis, etc.

¹ S. Cyrillus scripsit septemdecim libros de adoratione in spiritu et veritate. — V. Stapf, § 215.

² 2, 2, q. 82, a. 1.

expeditum in omnibus, quæ sunt ad Deum, juxta illud: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*¹; — 3. *faciendi*, etc.; nam *probatio amoris exhibitio est operis*. Ex his porro deducitur:

a. Licet vera *devotio* plerumque adjunctam habeat interiorem quamdam animi lœtiam; non tamen effectus iste ad *devotionis* naturam ita pertinet, ut sine illa *devotio* stare non possit. Animæ promptitudo etiam cum summa sensuum acerbitate consistit, ut patet exemplo ipsius Christi, qui *cœpit pavere et tædere*². Sic plures Sancti in summa ariditate fuerunt, ita Deo permittente, vel ad eos in humilitate conservandos, vel ad ipsorum fidem firmandam. — b. Errant qui contendunt, *devotionem* pertinere tantum ad Monachos, Moniales et Ecclesiasticos, quasi nempe promptitudo in Dei famulatu non sit saecularis hominis. Et ideo fortiter redarguendi qui *devotos* passim irrident, atque de imprudentia accusant Confessarios *devotionem* suis pœnitentibus suadentes, quasi nempe studium et alacritas sit tantum ponenda in iis rebus, quæ sunt mundi³ (B).

186. Finis *devotionis* in eo situs est, ut anima facilius possit pervenire ad illam perfectionem, quam sic Christus commendat: *Estote... perfecti sicut et Pater vester cœlestis perfectus est*⁴.

187. Q. 2. *Quid est christiana perfectio, et an omnes obliget?*

R. ad 1: *christiana perfectio* est consecutio nostri ultimi finis, *inchoative* in hac vita per gratiam, *complete* in altera per gloriam; res enim quælibet dicitur in genere suo perfecta, quando finem ad quem facta est, consequitur. Jam

¹ Ps. xxxvi.

² Marc. xiv. *Devotio* in simplicibus et mulieribus magis abundare solet; quia qui scientia et ingenio prædictus est, nimis confidens de se ipso, non totaliter se subdit Deo. *Si tamen scientiam et quamcumque aliam perfectionem homo perfecte subdat, ex hoc ipso devotio augeretur*, ait Angelicus, 2, 2, q. 82, a. 3.

³ V. *Cattolico*, Giornale religioso. Lugano, vol. V, art. il bigottismo. — Ségur, Réponses, etc., § 5, 59, 54. — Rodriguez, Scaramelli, etc.

⁴ Matth. v.